

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ

Назва курсу <i>Нормативний/вибірковий</i>	Археологія раннього залізного віку вибірковий
Ступінь освіти Бакалавр/магістр/доктор філософії Освітня програма	Бакалавр 014.03 Середня освіта (Історія) 032 Історія та археологія
Рік викладання/ Семестр/ Курс (рік навчання)	2024-2025/ парний (VIII) семестр / 4 курс
Викладач	Ситник О. М.
Профайл викладача	http://geo.mdpu.org.ua/prirodnicho-geografichnij-fakultet/kafedra-istoriyi/sklad-kafedri-istoriyi/sitnik-oleksander-mikolajovich/
Контактний тел.	0972139300
E-mail:	oleksander_sytnyk@i.ua
Сторінка курсу в ЦОДТ МДПУ ім. Б.Хмельницького	http://www.dfn.mdpu.org.ua/course/view.php?id=5080&notifyeditingon=1
Консультації	<i>Очні консультації:</i> щочетверга, згідно графіку роботи кафедри історії та археології. <i>Онлайн-консультації:</i> через систему ЦОДТ МДПУ ім. Б.Хмельницького.

1. АНОТАЦІЯ

Навчальний курс «Археологія раннього залізного віку» є важливим складником системи підготовки викладачів історії за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Навчальна програма дисципліни передбачає вивчення археологічних культур, пов'язаних із ранніми слов'янами у переддержавний період їх існування на теренах Південно-Східної Європи та України зокрема. Насамперед, це стосується археологічних культур ранніх слов'ян напередодні утворення Київської держави.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Метою викладання навчальної дисципліни є: формування в здобувачів вищої освіти належного рівня основоположних знань про добу раннього залізного віку на території сучасної України. Завданнями курсу є: засвоєння змісту археологічних понять, концепцій і теорій та вміння оперувати ними; дослідження становлення доби раннього залізного віку; визначення специфіки й особливостей епохи раннього залізного віку; ознайомлення їх з найбільш характерними рисами матеріальної та духовної культури кочових народів доби раннього залізного віку; вивчення інформаційного потенціалу речових джерел з археології доби раннього залізного віку; оволодіння практичними навичками роботи з речовими джерелами і науковою літературою.

3. ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, ЯКІ НАБУВАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ ОСВІТНІМ КОМПОНЕНТОМ

1. Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов

2. Загальні компетентності:

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
- Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.
- Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
- Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.
- Здатність бути критичним і самокритичним.

3. Фахові компетентності:

- Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.
- Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

- Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.
- Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.
- Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.
- Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.
- Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.
- Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

4. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Програмні результати навчання (ПРН)

- Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.
- Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.
- Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.
- Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.
- Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.
- Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії.
- Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.
- Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.
- Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.
- Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.
- Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.

- Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.
- Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

5. ОБСЯГ КУРСУ

Вид заняття	лекції	практичні заняття	самостійна робота
Кількість годин	40	20	60

6. ПОЛІТИКИ КУРСУ

Політика академічної поведінки та етики:

- Не пропускати та не запізнюватися на заняття за розкладом;
- Вчасно виконувати завдання семінарів та питань самостійної роботи;
- Вчасно та самостійно виконувати контрольні-модульні завдання

7. СТРУКТУРА КУРСУ

7.1 СТРУКТУРА КУРСУ (ЗАГАЛЬНА)

Кількість годин	Тема	Форма діяльності (заняття, кількість годин)	Література	Завдання	Вага оцінки	Термін виконання
БЛОК 1.						

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РАННЬОЗАЛІЗНОЇ ДОБИ						
30	Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія раннього залізного віку». Особливості розвитку населення українського лісостепу в період передскіфського часу	Лекція (10 год.) Семінарські заняття (4 год.) Самостійна робота (22 год.)	1-5			впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
30	Тема 2. Характеристика періоду перебування кімерійців на теренах сучасної України	Лекція (10 год.) Семінарські заняття (6 год.) Самостійна робота (22 год.)	1-5			впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
БЛОК 2. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ СЛОВ'ЯН НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ						
30	Тема 3. Культура Великої Скіфії VI-III ст. до н.е. Населення скіфського часу українського Лівобережжя	Лекція (10 год.) Семінарські заняття (6 год.) Самостійна робота (22 год.)	1-5			впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
30	Тема 4. Сарматська доба	Лекція (10 год.) Семінарські заняття (6 год.) Самостійна робота (22 год.)	1-5			впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)

7. 2 СХЕМА КУРСУ (ЛЕКЦІЙНИЙ БЛОК)

Тема лекції	Зміст лекції
Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія раннього залізного віку». Особливості	1. Предмет, мета та завдання курсу «Археологія раннього залізного віку» 2. Методологія курсу

розвитку населення українського лісостепу в період передскіфського часу	3. Особливості розвитку населення українського лісостепу в період передскіфського часу
Тема 2. Характеристика періоду перебування кімерійців на теренах сучасної України	1. Характерні риси та типи пам'яток археологічних культур раннього залізного віку 2. Білогрудівська та білозерська археологічні культури 3. Чорноліська культура в межиріччі Дніпра й Дністра археологічна культура
Тема 3. Культура Великої Скіфії VI-III ст. до н.е. Населення скіфського часу українського Лівобережжя	1. Велика Скіфія в VI-III ст. до н.е. 2. Матеріальна та духовна культура скіфів у VI-III ст. до н.е. 3. Осілі поселення скіфського часу 4. Курганні могильники та поховальні пам'ятки 5. Протослов'янські землеробські племена та скіфи-орачі (сколоти)
Тема 4. Сарматська доба	1. Ранньосарматський період — II-I ст. до н. е. 2. Середньосарматський період — I ст. до н. е. - середини II ст. н. е. 3. Пізньосарматський період — друга половина II-IV ст. н. е.

7.3 СХЕМА КУРСУ (СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ)

Тема семінарського заняття	Зміст практичного заняття
Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія раннього залізного віку». Особливості розвитку населення українського лісостепу в період передскіфського часу	1. Предмет, мета та завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян» 2. Методологія курсу 3. Проблема походження давніх слов'ян в археологічному вимірі
Тема 2. Характеристика періоду перебування кімерійців на теренах сучасної України	1. Характерні риси та типи пам'яток археологічних культур раннього залізного віку 2. Білогрудівська та білозерська археологічні культури 3. Чорноліська культура в межиріччі Дніпра й Дністра археологічна культура

Тема 3. Археологічні культури Скіфії. Населення скіфського часу українського Лівобережжя	<ol style="list-style-type: none"> 1. Велика Скіфія в VI-III ст. до н.е. 2. Матеріальна та духовна культура скіфів у VI-III ст. до н.е. 3. Осілі поселення скіфського часу 4. Курганні могильники та поховальні пам'ятки 5. Протослов'янські землеробські племена та скіфи-орачі (сколоти)
Тема 4. Сарматська доба	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ранньосарматський період — II-I ст. до н. е. 2. Середньосарматський період — I ст. до н. е. - середини II ст. н. е. 3. Пізньосарматський період — друга половина II-IV ст. н. е.

7.4 СХЕМА КУРСУ (ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ)

Тема для самостійного опрацювання	Зміст теми
Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія раннього залізного віку». Особливості розвитку населення українського лісостепу в передскіфський період	<ol style="list-style-type: none"> 1. Український лісостеп у передскіфський час 2. Основні етапи розвитку української археології раннього залізного віку 3. Зарубіжна археологія раннього залізного віку,
Тема 2. Характеристика періоду перебування кімерійців на теренах сучасної України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ареал розселення кімерійців 2. Освоєння металургійного заліза та появи більш досконалої зброї 3. Взаємовідносини кімерійців та осілого праслов'янського населення
Тема 3. Археологічні культури Скіфії. Населення скіфського часу українського Лівобережжя.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Скіфські кургани. Археолог Б. Мозолевський 2. Доба Малої Скіфії 3. Населення скіфського часу українського Лівобережжя. 4. Співвідношення пам'яток Степу і Лісостепу
Тема 4. Сарматська доба	<ol style="list-style-type: none"> 1. Письмові джерела про сарматів 2. Поховальний обряд сарматських племен 3. Військова справа сарматів

4. Матеріальна культура та озброєння сарматів та пізніх скіфів
5. Релігія та духовна культура сарматів та пізніх скіфів

8. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ

<p>Загальна система оцінювання курсу</p>	<p>За семестр з курсу дисципліни проводяться два періодичні контролю (ПКР), результати яких є складником результатів контрольних точок першої (КТ1) і другої (КТ2). Результати контрольної точки (КТ) є сумою поточного (ПК) і періодичного контролю (ПКР): $КТ = ПК + ПКР$. Максимальна кількість балів за контрольну точку (КТ) складає 50 балів. Максимальна кількість балів за періодичний контроль (ПКР) становить 60 % від максимальної кількості балів за контрольну точку (КТ), тобто 30 балів. А 40 % балів, тобто решта балів контрольної точки, є бали за поточний контроль, а саме 20 балів. Результати поточного контролю обчислюються як середньозважена оцінок ($X_{ср}$) за діяльність студента на практичних (семінарських) заняттях, що входять в число певної контрольної точки. Для трансферу середньозваженої оцінки ($X_{ср}$) в бали, що входять до 40 % балів контрольної точки (КТ), треба скористатися формулою: $ПК = (X_{ср}) * 20 / 5$. Таким чином, якщо за поточний контроль (ПК) видів діяльності студента на всіх заняттях $X_{ср} = 4.1$ бали, які були до періодичного контролю (ПКР), то їх перерахування на 20 балів здійснюється так: $ПК = 4.1 * 20 / 5 = 4.1 * 4 = 16.4 // 16$ (балів). За періодичний контроль (ПКР) студентом отримано 30 балів. Тоді за контрольну точку (КТ) буде отримано $КТ = ПК + ПКР = 16 + 30 = 46$ (балів).</p> <p>Студент має право на підвищення результату тільки одного періодичного контролю (ПКР) протягом двох тижнів після його складання у випадку отримання незадовільної оцінки.</p> <p>Підсумковим контролем є екзамен, на його складання надається 100 балів за виконання тестів (або задач чи завдань іншого виду). Загальний рейтинг з дисципліни (ЗР) складається з суми балів (Е), отриманих на екзамені, і підсумкової оцінки (ПО) та ділиться навпіл. $ЗР = (ПО + Е) / 2$</p>
<p>Практичні заняття</p>	<p>«5» – студент в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі розрахункові / тестові завдання. Здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p> <p>«4» – студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість розрахункових / тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, у яких можуть</p>

	<p>бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p> <p>«3» – студент в цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину розрахункових / тестових завдань. Має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.</p> <p>«2» – студент не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових розрахунків, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно вирішив окремі розрахункові / тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого; не вміє зробити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки.</p>
Умови допуску до підсумкового контролю	<p>Студент, який навчається стабільно на «відмінні» оцінки і саме такі оцінки має за періодичні контролю, накопичує впродовж вивчення навчального курсу 90 і більше балів, має право не складати екзамен з даної дисципліни.</p> <p>Студент зобов'язаний відпрацювати всі пропущені семінарські заняття протягом двох тижнів. Невідпрацьовані заняття (невиконання навчального плану) є підставою для недопущення студента до підсумкового контролю.</p>

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Археологія України: Курс лекцій: навч. посібн. / Л. Л. Залізняк, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін.; за ред. Л. Л. Залізняка. – К.: Либідь, 2005. – 504 с.
2. Гаврилюк Н.О. Словник-довідник з археології / Н.О. Гаврилюк К.: Наукова думка, 1996. – 430 с.
3. Залізняк Л.Л. Первісна історія України / Л. Залізняк. – К.: Вища школа, 1999. – 263 с.
4. Залізняк Л. Л. Стародавня історія України / Л. Л. Залізняк. – К.: Темпора, 2012. – 542 с.
5. Чмихов М.О. Археологія і стародавня історія України: Курс лекцій. – К., 1992.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абашина Н.С., Козак Д.Н., Синиця Є.В., Терпиловський Р.В. Давні слов'яни: археологія та історія. Навчальний посібник. – К., 2012.
2. Античні держави Північного Причорномор'я (у 2-х томах). – К., 1998.
3. Археологія України. Курс лекцій. – К., 2005.
4. Археологія УРСР (т. 1-3). – К., 1972-1975.
5. Давня історія України. Т. II. Скіфо-антична доба, 1998.
6. Давня історія України: в 2 т. – К., 1994, 1995.
7. Залізняк Л.Л. Проблеми науки в Україні та археології в НаУКМА // Магістеріум. Археологічні студії. № 67, 2017, С. 3-4.

8. Кульбака В., Качур В. Індоевропейські племена України епохи палеометалу. Маріуполь: Рената, 2000. 80 с.
9. Мозолевський Б. Етнічна географія Скіфії. Київ: Корвін Пресс, 2005. 102 с.
10. Пастернак Я. Археологія України. Торонто, 1961
11. Петров В. Скіфи: Мова і етнос. К., 1968.
12. Ситник О. М. Аналітична археологія: витоки та завдання. Вісник НІАЗ «Кам'яна Могила». Вип. 3. Запоріжжя: Дике Поле, 2018. С. 179-183.
13. Ситник О. Археологічна спадщина Мелітопольщини: досвід і перспективи вивчення. «Археологічні студії: здобутки та перспективи». Дні науки НаУКМА-2022. (26 січня 2022 року, м. Київ).
14. Ситник О., Середа Ю. Значення навчального курсу «Аналітична археологія» у процесі вивчення археологічних артефактів Північно-Західного Приазов'я. Наукове сьогодні: стан та перспективи регіональних досліджень: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Мелітополь, 19 травня 2021 р.) / за ред. Л. М. Донченко, І. А. Арсененко, С. І. Пачева, Л. І. Полякової, Я. В. Попенка, Л. А. Прохорової. Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2021. С. 86-89.
15. Ситник О. М. В. Ляскоронський як археолог. *І Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи*. Київ: ІА НАН України, 2019. С. 111–121.
16. Шовкопляс І.Г. Основи археології. – К.,1971.
17. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острого, 2009. 526 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. eurasien@dainst.de Повідомлення про проекту дослідження пам'яток пізньої бронзи – раннього заліза (білогрудівської, чорноліської культури) в Черкаській обл. На нім. Мові.
2. <http://www.ic-chernobyl.kiev.ua/~lysenko/antiq.html> Introduction to history of Ukrainian land Вступ до історії України Колекція посилань на сайти (переважно в США та Канаді), де висвітлено окремі теми з історії України, в тому числі і археологічні теми
3. <http://www.umanitoba.ca/faculties/arts/classics/olbia/Ukr> спільні археологічні дослідження в Ольвії.
4. Сайти, створені в Інституті археології НАН України. Один з них представляє Інститут, його структуру. Домашня сторінка Інституту археології НАН України. - <http://www.icfst.kiev.ua/Archaeol/IANAN.HTM> подає відомості про наукову та видавничу діяльність, інший (створений за підтримки фонду "Відродження") - присвячений архівним ресурсам (архівні фонди ІА НАНУ, звіти про археологічні дослідження). Архівні ресурси української археології - матеріали з наукового архіву ІА НАН України.<http://www.kar.net/~archaeol/>.
5. Підводним дослідженням в Херсонесі та біля берегів Криму присвячено спільний сайт <http://nautarch.tamu.edu/> підводної експедиції Київського університету ім.Т.Шевченка та відомого своїми підводними експедиціями Інституту підводної археології (Nautical Archaeology) університету Texas A&M University .
6. Сайти, присвячені праісторії степів починаючи з найдавніших часів. Один з із статтею про знахідки кісток зі слідами хірургічних операцій в могильнику біля Дніпровських порогів, який датований доби мезолітом. Стаття називається "Мезолітична хірургія". URL: <http://www.archaeology.org/online/news/trepanation.html>

7. Скіфська тематика. В основному це популярні нариси типу "Кров, вино та золото" або відгуки на виставки скіфського золота в Канаді та США (Treasures of the Ukraine Steppes exhibition: <http://www.musee-pointe-a-calliere.qc.ca/fr/expos/etemp.html> (Канада, Монреаль), Scythian Gold, інформація про виставку скіфського золота в США у 1999 - 2000 pp.) URL: <http://www.smithsonianmag.si.edu/smithsonian/issues00/mar00/gold.html> та інші.
8. Сайт «Археологія Середнього Подніпров'я» створений черкаськими археологами. Він присвячений результатам досліджень пам'яток археології і давньої історії Середнього Подніпров'я. Також є велика електронна бібліотека наукової літератури, що включає монографії і статті з археології, історії, географії, етнографії, міфології, лінгвістики, нумізматики і палеонтології як Середнього Подніпров'я, так і інших регіонів.
9. www.dps-ia.kiev.ua — офіційний сайт Департаменту підводної спадщини Інституту археології НАН України, містить інформацію про підводно-археологічні дослідження в Україні та світі, нові розробки в галузі захисту підводної культурної спадщини, конференції, чисельні фото та відеоматеріали. 2015.